

на здобуття Національної премії України імені Тараса Шевченка

НОВАТОРСЬКА ПРОЗА ПОЕТА

Обдарований письменник, обдарований в будь-якому жанрі — аксіома, що не потребує доказів. Свого часу я по-доброму дивувалася шамансько-віртуозному володінню словом Віктора Баранова у його поезіях. Зараз можна наводити й наводити приклади з тих його давніх віршів кінця 70-х:

*Світлано, кажеш: світла на,
Невже тобі не треба світла?
І я п'яний без вина,
Мов дикий мак на темнім вітрі.*

*Світлану чує: світла, ну!
Перевітали нас світання,
Коли у росах п'є світання
Солодку чашу политу...*

Пригадую, як не раз просила тоді Баранова у видавничих коридорах почитати цей мій улюблений вірш і все ніяк не могла збагнути, як з одного слова-імени можна було витворити маленький поетичний шедевр...

Згодом Баранов цілком несподівано перейшов у гумористи і видав романи „Презент“, сатиричні повісті „Лауреат золотого пера“ і „На межі тисячоліття“, книгу пародій „Вічний двигун“... А ще пізніше перейшов у видавничо-гумористичну сферу — редагував часопис „Веселі вісті“. Подумала: де ж треба — так змінити творче амбула: з ніжно-дипломатичного лірика перейти в опригно-яничий жанр і довести собі й тим, хто засумнівався в доцільності того переходу, що це — саме те, чого все життя прагнув і шукав Баранов. Здається, тоді ніхто вже й не уявляв його в іншій іпостасі, та й самі „Веселі вісті“, до речі, стали надзвичайно популярними... Але яким ширим було подивування, коли Баранов несподівано постав у новій іпостасі — головного редактора журналу „Київ“. Чи не тоді він почав нову сторінку у своїй творчій біографії — серйозного прозаїка (а чи бувають несерйозні прозаїки?)...

І все ж поезія продовжувала володарювати у душі поета:

*Я запитую в себе, питаю у вас, у людей,
Я питаю в книжок, роззираюсь
на кожній сторінці:
Де той рік, де той місяць, той
проклятий тиждень і день,
Коли ми перестали гордитись, що ми —
українці?*

*І що є в нас душа, повна власних честот
і щедрот,
І що є в нас дума, яка ще од Байди нам
в'ється,
І що ми на Україні — такі український
народ,
А не просто населення, як це у звітках
дається...*

Я можу продовжувати й продовжувати цей вірш, але його й без того знає вся Україна — вже як славетну пісню, що закликає кожного українця бути громадянином і патріотом своєї землі — ненав'язливо, строго, болуче, проникливо і проникливо. Хто хоча б раз чув цю пісню, вже не забудеться у своїй душі чогось такого, що можна ще назвати пробудженням совісті чи... любові до своєї мови, до своєї землі, до своїх предків. Це також щось зі сфери шаманства, шаманства словом...

Два романи, які з'явилися один за одним, — „Притупа“ і „Смерть по-білому“ — продемонстрували принципово нового Баранова. Баранова, який дамає усталелі канони в традиційній українській прозі — солодко-барвінкової, з примітивним сюжетом — де є банальні зав'язка, кульмінація і розв'язка, з примітивним позитивним і не менш негативним героєм, з любовним трикутником чи п'ятикутником... Зрештою, проблеми нашої рідної прози — давні й наболілі, не є темою мого писання. Але цікаво, що Віктор Баранов вирішив пробити що консервативну до зубового скрежету стіну, а пробивши її, можливо, зруйнувавши дощенту, вибудувати новий мур прекрасної сучасної романічної будови... На кого він зорюється? За спостереженнями Михайла Слабошпицького, на найяскравіші візії сучасної світової прози — Гарсія Маркеса, Боргеса, Кортасара, Льюса, Кутзеє, Павича, Кундера... На їхню прозу, де є все — і карнавал, і гра, і постановка важливих філософських проблем, які автор пропонує розв'язати своєму читачеві...

Сам Віктор Баранов про власні пошуки пише так: „У нас звикли до розлогого побутування: щоб це було широке епічне полотно, щоб автор поставив три копії проблем і самотужки їх розв'язав та ще й напаквав сюжетні колізії власними „мудрими“ висновками, настановами, незалежними оцінками „поточного моменту“. І якщо „Притупа“ — то є, за словами автора, своєрідна „розмальювка“ для дорослих: окреслені автором контури подій і персонажів кожному дозволено замалювати власними барвами емоцій чи паралелей із життєвими реальними, а вже з них як з концепту всяк матиме свій роман — повномасштабний не кількістю сторінок і розділів, а поглядом на Україну, якою її сьогодні маємо і якою можемо не мати завтра. А от „Смерть по-білому“ — то, за словами Михайла Слабошпицького, вже філософська притга, в якій автор у формі, сказати б, екстравагантного-карнавальній ставить складні етико-філософські проблеми людського існування. Виявляється, сподієся чи сказане десятки років тому

може геть несподівано відлунитися чи надлознати тебе сьогодні, коли ти навіть не можеш про те більш-менш докладно пригадати“.

Роман „Притупа“, окрім усього іншого, цікавий ще й тим, що торкається практично неосвоєної сьогоднішньою нашою літературою теми — стосунків (а в романі вони набувають реальних, рельєфних ознак виразного протистояння) особистості й системи влади. На подив, у новоявленій, посталій на уламках ненависного тоталітаризму країні це протистояння не тільки не мінімізоване чи пом'якшене — воно набуває ціннісного підтексту, оскільки пересічному громадянину опонує держава, котра непомітно позиціонує себе як правова й демократична. Насправді ж права і свободи простої людини залишаються голою декларашкою. По-художницьки переконливо автор доводить що чи не найпринциповішу тезу твору на прикладі свого головного героя, доведеного владою до морально-духовної смерті. Відтак можемо говорити про чітко означене гуманістичне начало роману, що робить його явищем наднаціональним, загальнолюдським.

Звісно, при цьому твір лишається проєкцією сучасного українського буття в епоху так званого перехідного періоду. І все ж важко погодитися з думкою Миколи Славинського, коли він (див. журнал „Книжковий клуб плюс“) обмежує змістове звучання „Притупи“ тільки „внутрішнім споживчим ринком“ — мовляв, зарубіжному читачеві можуть видатися незрозумілими деякі авторські суспільно-політичні алузії та історичні постаті. Не вдаючись до жодних порівнянь, скажемо: за такого підходу легко „локалізувати“ ареал поширення, скажімо, відомого твору „Полковнику ніхто не пише“ Габрієля Гарсія Маркеса з його сучасно-латиноамериканською „прив'язкою“. Навіть дивно, що досвідчений критик не помітив у „Притупі“ підкресленої умовності зображуваного, де атрибутка місця й часу подій — то лише предметне тло, на якому розгортаються картини скоріш ірреальні, тоніше — спрогнозовані, уявні, а відтак без обов'язкової „приписки“ до місця й часу. Але в тому й сила письма В. Баранова, що в його по-художницьки вищантазованому світі ми бачимо набагато більше реальності, ніж у щоденному, буденному житті. Воднораз сюжетна карколомність, аплудування вже карнавальність, неймовірність ситуацій, у яких ми зустрічаємося з героями обох романів Баранова,

В. БАРАНОВ

дає змогу повніше й глибше проникнути в їхній внутрішній світ, розкрити їхні характери. Без такого підходу персонажі так би й залишалися „типовими героями в типових (читай — банальних і до нудоти знайомих) обставинах“.

„Смерть по-білому“ — не моральна сповідь людини перед самою собою, це злесток в одній прожитій гересі нощі того докору сумління, що зветься духовним імперативом, яким наділено кожного, хто прийшов у цей світ, це потужний емоційний спалах людського ества, замуленого й

притупленого щоденним нікчемством, суєтою, поденщиною, ледачкуваною неоприятністю нагородженою обставин — але ще спроможною на вчинок. Чи рятівним він виявиться у фіналі роману — інша річ. Та й не в цьому суть. Автор блискуче вибудував для свого героя лабіринт із сумнівів, терзань, етичних головоломок і дав можливість пройти через нього на сліпесковій найвищій емоції. Але пош цьому ні на речення, ні на фразу чи слово не опустився до декларативності та описовості. Весь твір — один суцільний похід душі, яка стала на порозі відкриття для себе суті власного існування. Давже не кожен письменник заглядає в таку душу зазирнути. І тим більше далеко не кожен спроможний уникнути на цьому шляху експлуатації відомих „естів“ чи завічених сюжетних колізій.

„Тридцять років тому Павло Загребельний так пісував „Гриби“ сучасної української прози: „Наша проза чистіше-то ще худя, як от біблійні сім корів, про приснилася фараонові. Це рідке сито, в якому майже нічого не затримувалося.“ Баранов з'явився новою прозою спростував цей чи то присуд, чи то лігноту класика. Переконана, новаторство прози Баранова ще потребує серйозного й глибокого суспільного осмислення. А поки що письменник шаманить у слові „животинна картина з натури легко розгортається, відсуваючись у перспективу, огортається серпанком неряльності, стає елементом якоїсь тонкої гри, де правила знає лише автор і де сюжет розгортається із багатьма невідомими“ (М. Слабошпицький).

„Грунтовний, поважний, якийсь аж занадто „правильний“ Баранов ніяк не справляє враження русія і анципулата рутинних традицій. Але ось читаю вірш із його найновішої книжки „Хата синююка“: „Не плач і не бієш: поведуть тебе в рай, / пригудбувати і ступатись у душу гудуба, / а щоб ти розумів уста — їх намастять нектаром...“ — і розумію: ох, непростий він, Баранов, ох, десь він уже на півдорозі у чертових пошуках себе, і поки ми намагаємося роздумувати і пояснити те, що він нині робить у тій же прозі, він вже смакує свої нові твори на колір, на запах, на ніжність, на біль і на любов...“

Світлана КОРОНЕНКО.